

УДК 316.62

МОСЬОНДЗ М.В.

ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ ЯК МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ

У статті сформульовано проблему інтеграції молоді в аспекті включення в соціальну структуру суспільства, проаналізовано життєві стратегії як механізм соціальної інтеграції молоді у рамках конструктивістської парадигми.

Ключові слова: інтеграція, стратегія життя, життєвий шлях.

Актуальність теми дослідження. Проблеми, пов'язані з соціальною інтеграцією, викликають постійне зацікавлення у науковців як минулих років, так і сучасності, що розглядають соціальну інтеграцію як одну з головних проблем сучасності. Сьогодні ця проблема ще більш актуалізується у зв'язку з неоднозначними процесами, що відбуваються у суспільстві. З одного боку, маємо зростання функціональної та соціальної диференціації, зміну і ускладнення умов комунікації, кооперування, що обмежують принципову можливість інтегративності сучасних суспільств, з іншого – зростання індивідуалізації, порушення цінностей і соціальних норм, які є необхідними для успішної інтеграції.

Таким чином, сама повсякденність життя перестала бути звичною і зажадала зміни в бік підвищення активності та діяльності кожного суб'єкта суспільних відносин. Перехід від положення об'єкта управління до позиції суб'єкта, що самовизначається, структурування колишнього виконавця в соціалізовану особистість, актуалізує появу нових субкультур і форм поведінки. На сьогодні процес соціального становлення молоді відрізняється від того, що був характерним для попередніх поколінь. Головна відмінність полягає у втраті лінійних, передбачуваних і безконфліктних моделей включення молоді у суспільство. Таким чином, сьогодні наявні суперечливі, різномірні тенденції, що безперечно впливають на процеси, які відбуваються в українському суспільстві, і зокрема на інтеграцію. Все це зумовлює актуальність як наукового, так і практичного вирішення проблеми інтеграції молоді в суспільні структури, вивчення можливостей прогнозування і управління цим процесом, що забезпечить стійкість та спрямованість соціального розвитку молоді.

Огляд наукових досліджень і публікацій. У соціології склалася певна традиція в дослідженні проблем інтеграції молоді. Теоретичні та прикладні аспекти інтеграції молоді розглядалися в дослідженнях процесів її включення в різні сфери суспільства: соціально-професійну структуру та сферу праці (Н.Б. Шуст, В.І. Чупров, В.Т. Голенкова), сферу освіти

(В.І. Добриніна, Т.В. Ковальова, Г.Б. Корабльова, П.Ф. Кравчук, Н. Заславська), політичні партії, молодіжні рухи та об'єднання (Є.А. Грішина, С.А. Грабовська, А.А. Бабахо, Б.А. Ручкін). Особливий інтерес становить концепція життєвих планів у зв'язку з проблемою включення молоді в соціальну структуру, що розглядається в працях Є.І. Головахи, І.С. Кона, А.А. Матуленіса, М.Н. Руткевича, М.Х. Тітми, О.А. Саар, Г.А. Чередніченко.

Н.Ф. Наумова та І.І. Шуригіна досліджують проблеми побудови життєвих стратегій, досягнень молоді, здатності до соціальної адаптації, стратегічну поведінку, життєві плани, шанси, ресурси та раціональність поведінки, орієнтації тощо. Т.Є. Резнік та Ю.М. Резнік розкривають поняття життєвих орієнтацій особистості, вибору стратегії життя, інституційних моделей реалізації життєвих стратегій, соціального виміру життєвих стратегій, сенсу життя. Поняття життєвого шляху розробляють у часовому контексті О.Н. Єжов, А.А. Кроник, В.І. Уварова, Є.Д. Ігітханян, Д.В. Петров.

Формулювання проблеми інтеграції молоді в аспекті включення в соціальну структуру суспільства пов'язане з осмисленням соціального статусу і життєвого шляху молоді, традицією соціологічної рефлексії соціальних структур та соціальної нерівності, наявного рівня соціального здоров'я, а також можливостей професійного вибору в структурі життєвого самовизначення.

Разом з тим багато вітчизняних і зарубіжних учених відзначають значні труднощі і визначенням поняття "соціальна інтеграція", і з його соціальною оцінкою, пов'язаною, насамперед, зі складністю самого феномену. Незважаючи на досить глибоку вивченість зазначених аспектів проблеми, цілісна концепція соціальної інтеграції на сьогодні розвинута недостатньо. Не розглядається включення молоді до соціальної структури в умовах невизначеності політики конкретних соціальних інститутів, можливої дезорганізації деяких з них. Не розроблені повною мірою механізми інтеграційних процесів в молодіжному середовищі.

Мета статті – обґрунтувати евристичний потенціал конструктивістської парадигми для аналізу життєвих стратегій як механізму соціальної інтеграції молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція молоді до соціальної структури як процес освоєння інноваційних і складніших видів соціальної діяльності має об'єктуватися у певній статусній позиції, яку отримує ця вікова група в системі суспільного відтворення. Певний життєвий період, на якому перебуває молодь, можна охарактеризувати як життєвий старт, але ті стратегії, що обираються на ньому, визначають його загальну спрямованість і характер.

Евристичний потенціал конструктивістської парадигми може бути вправно реалізований в розв'язанні традиційної для теоретичної соціології ділеми: якою мірою життєві стратегії виступають як прояв детермінації соціального середовища суб'єкта дії? Криза класичного образу соціалізації

призвела до панування в науковому дискурсі концепції “самомонтажу” особистості. Але спрощувати подібний процес не варто. Продуктом первинної соціалізації, що має порівняно більш репресивний характер, є диспозиції особистості, що на подальших етапах “соціальної побудови” можуть бути посилені під впливом соціальних умов. Отже, простір індивідуальної варіативності життєвих стратегій за своєю природою соціально і культурно обмежений.

Методологічна модель, що пояснювала б таку діалектичну залежність, може бути сформована на основі теорії структурації Е. Гідденса, згідно з якою “структура” і “дія” взаємопов’язані, що і є фундаментом соціального порядку, зрештою обмежуючи свободу волі особистості щодо вибору змісту і форми реалізації стратегій діяльності. По-перше, структурні якості соціального поля існують лише в формі відтворення у діях суб’єктів. Суспільство створюється рефлексивною діяльністю індивідів, об’єктом якої виступають власне соціальні правила. Рефлексивний моніторинг всієї системи взаємодій, до якої включений суб’єкт, має основу в інтенціональному характері дії, заснованому на механізмах раціоналізації рутинізованих поведінкових актів. Іntenціональність, як усвідомлення індивідом основ власних дій, утворює образ його компетентності як суб’єкта соціальної активності в очах інших [6, с. 156].

Індивіди реалізують в соціальних діях (в тому числі й під час побудови та реалізації життєвих стратегій) практичні ресурси – соціальні знання та уявлення, що попередньо інкорпоровані. Водночас можливості та межі соціального агенства задані історико-культурними умовами. Останні, крім іншого, є продуктами впливу позасвідомих умов дій та непередбачуваних наслідків дій в минулому [1, с. 121–123]. Правила, що спрямовують практичне відчуття індивідів, а отже детермінують їх соціальні практики, утворюють структури обмежень і можливостей, що відтворюються повсякденною практикою.

Впорядковані в просторі та часі й розповсюджені соціальні практики – це основа соціального поля, інституційна матриця суспільства. Індивід володіє ресурсом можливого втручання у соціальні події (або утримання від нього), але обирати власну ситуативну стратегію він буде, спираючись на практичне відчуття, що конструюється і реконструюється з урахуванням стійких патернів реальних соціальних відносин. Отже, навіть дії, що суб’єктивно сприймаються як інноваційні, виявляються вписаними до існуючої логіки конкретної соціальної системи.

Інкорпорація до свідомості суб’єкта структурних меж діяльності породжує специфічні елементи особистості – практичну і дискурсивну свідомість [1, с. 125]. Показово, що понятійний, раціональний, логічний рівень свідомості індивіда спирається на практичну свідомість – неартикульоване знання. Нездібність суб’єкта сформулювати свої практичні навички є запорукою їх стабільності.

Інтерпретація процесу розвитку особистості як заснованого на рефлексивній взаємодії з матеріальним і соціальним оточенням в сучасній теоретичній соціології вже вкорінилася. Так, Д. Глен презентує образ інтеракції суб'єкта і середовища як єдності трьох модусів: засвоєння об'єктивно даного, вибіркоче просування суб'єкта у соціально структурованому полі та зміна реальності через певні індивідуальні дії [3, с. 61]. Але треба визнати обмеженість доступу молоді до останніх двох модусів, оскільки зміна реальності – трансформація “правил гри” щодо посідання високих соціальних позицій в соціальному полі – передбачає інвестицію культурного, соціального і символічного капіталу відповідного обсягу і структури.

В умовах стандартизації життєвого шляху вік взагалі набуває соціального значення. Вік є соціальною категорією з огляду на те, що “дорослість” – не психологічний стан, а свідчення рівня соціальної компетентності як умови нормативної реалізації індивідуальних можливостей; це показник міри адаптованості та самореалізації [2, с. 208]. Крім того, це передбачає можливість перетворення на суб'єкт соціальних змін, які насправді є проявами соціальних протиріч всередині соціальних систем – ефектів непередбачуваних наслідків попередніх дій. А отже, сприяють кращій адаптованості та організованості соціальної системи шляхом удосконалення реалізації її структурних якостей. Саме з віком людина отримує соціально санкціоновану можливість культурної і індивідуально-біографічної варіативності, оскільки меншою мірою стає об'єктом рефлексивної саморегуляції. Але суспільство й надалі нормативно визначає кожній віковій групі певний репертуар життєвих стратегій, що кращим чином сприяють її соціальній інтеграції.

Інтеграція, згідно з обраною методологічною платформою, розуміється як впорядкована взаємодія між індивідами та групами у формі відносин автономії/залежності [1, с. 137–138]. Інтеграція може набувати рис соціальної або системної (залежно від розміру просторово-часових проміжків, в яких реалізуються відносини автономії/залежності). Відтворення соціальних інститутів відбувається на рівні більш вузького простору соціальної інтеграції – повсякденних дій “тут і зараз”. Системна ж інтеграція, що передбачає відтворення структурних якостей системи шляхом підтримки взаємозалежності дій, ґрунтується на соціальній.

Життєвий шлях набуває рис соціального інституту, тобто є поєднанням життєвих стратегій як конвенціональних практик подолання життєвих криз. Функцією цього інституту є вироблення програми усупільнення особистості шляхом структурування фаз життя. Водночас життєвий шлях молоді пов'язаний зі структурними протиріччями у формі кризи легітимізованих зразків соціальних дій. Саме подібні нормативні кризи і виявляються ресурсом розширення соціальної варіативності для кожного нового покоління. До того ж сучасна соціокультурна ситуація, на думку вчених, створила сприятливий простір для дестандартизації формальної структури життєвого шляху в цілому. Але водночас

інерційність культурного поля підтримує ресурс стабільності структур життєвих стратегій – їх легітимізовані образи інкорпоровані на рівні габітусу особистості.

Виявлення цього феномену відбувається хоча б на рівні конструювання індивідом власної біографії – побудови життєвого шляху згідно з інтерсуб'єктивними і засвоєними на рівні практичної свідомості культурними схемами. Орієнтації особистості, до яких належать й життєві стратегії, продукуються навколо подій життя. А їх склад соціокультурно детермінований: згідно із засвоєними соціальними класифікаціями відбувається відбір тих, що відповідають зразку “актуальні, значущі та впорядковані дії”.

Феномен життєвих стратегій уособлює інтерсуб'єктивність ідеально-нормативного простору суспільства, оскільки це водночас суб'єктивний образ ситуативних і надситуативних особистісних сенсів і цілей та об'єктивно циркулюючі у культурному просторі зразки та стандарти [4, с. 101], що інкорпорується в процесі соціалізації і реалізуються у соціальних практиках. Інтерпретація засвоєних зразків життєвих стратегій набуває рис індивідуальної значущості: реалізується “практичне почуття” особистості, що діє в умовах соціальної системи, рушійною силою відтворення якої є інтеграція і впорядкування елементів. Тому, наприклад, найбільш соціалізаційно зорієнтовані сфери соціального життя (праця і сім'я) традиційно володіють іміджем головних просторів самореалізації.

Соціологічний підхід у дослідженні життєвих стратегій за своєю природою зорієнтований на їх аналіз в контексті інституціональних процесів. Інституціоналізація життєвих стратегій відбувається як поєднання індивідуалізації і стандартизації. Для соціології життєві стратегії – це одночасно орієнтації соціальні, культурні та особистісні. З одного боку, в суспільстві зразки життєвих стратегій типізовані, але з іншого – їх інтеріоризація неможлива поза контекстом ідентифікації, адаптації і саморегуляції. Також необхідно уникати спрощення образу зазначеного феномену в напрямі стабілізації його змісту. Життєві стратегії потрапляють до складу процесуальних феноменів, а їх типізованість спирається на тонкіші механізми соціокультурної трансляції.

Згідно з концепцією Е. Гідденса, життєві стратегії особистості спрямовані на відтворення соціокультурних умов: діючи, індивід відтворює умови своїх дій, тобто структурні якості системи. Соціалізація – як контекстуальне конструювання протягом усього життєвого шляху образу “суспільства” у свідомості індивіда у вигляді диспозиції відтворення нормативних рутинізованих практик, утворює основу інституціонального ладу [1, с. 144]. Продуктом соціалізації виявляються не чіткі схеми дій, а творчо адаптовані правила, що впорядковують той сегмент суспільного буття, який доступний для індивіда відповідно до його вікового статусу. Життєві стратегії індивіда синтезуються навколо головного завдання – «розробки траєкторії власного “Я”» шляхом

визначення траєкторії біографії з урахуванням минулого і прогнозованого майбутнього.

Продуктування життєвих стратегій в полі культури синхронізоване з загальною метою соціальної інтеграції: активність особистості впорядковується згідно з нормативними формами соціального сприйняття, мислення і поведінки з орієнтацією на перспективу. Зміст стратегій зорієнтований ззовні до сфери практичної діяльності, що передбачає прийняття особистістю трансформації власного “Я-образу” в напрямі нівелювання рис унікальності та суб’єктивності. В протилежному випадку індивід (особливо молодий) потрапляє внутрішньоособистісну кризу на тлі неможливості подолати відчуження від реальності [2, с. 210]. Відчутна навіть певна ієрархія спрямованості життєвих стратегій: ядро їх організованої системи (життєвого плану), принаймні на рівні соціального дискурсу, сконцентровано навколо вибору професії.

Висновки. Отже, соціально санкціонований характер життєвих стратегій підтримує претензії соціальної системи щодо тотальності конструювання індивідуальної свідомості. Особистість програмується одночасно у стратегічному, оперативному та ретроспективному орієнтуванні на рівні перцепції, цінностей, норм, цілей та визначення сенсу життя [4, с. 103]. Крім того, об’єктом усупільнення завдяки життєвим стратегіям виявляється образ особистісного і суспільного майбутнього. Перебування всередині єдиного соціокультурного середовища передбачає узгодження соціального досвіду, згідно з яким і продукуються зразки життєвих стратегій, а отже й програмування спільного майбутнього. Усвідомлюючи майбутнє як проект власного життєвого шляху, індивід вираховує можливості та ризики дій, засновуючись на даних рефлексивного моніторингу структурних умов, отже враховуючи їх владу і відтворюючи її.

Враховуючи вищезазначене, за основне визначення життєвих стратегій обираємо таке: *це динамічна, саморегульована система соціокультурних уявлень особистості про власне життя, що орієнтує і спрямовує її поведінку протягом тривалого часу* [4, с. 102].

Стабільність організації соціальної сфери підтримується, як не дивно, варіативністю інтерпретації правил і тактик їх реалізації. Тому й життєві стратегії, що пропонуються для засвоєння в контексті соціалізації, утворюють набір альтернативних репертуарів. Домінування в суспільстві певних культурних орієнтацій продукує різні співвідношення розповсюдженості серед особистостей схильностей до стратегії *життєвого успіху, життєвого добробуту чи самореалізації*. Залежно від характеру соціальної активності особистості відрізняються й відповідні типи життєвих стратегій. Так, *рецептивній активності* відповідають стратегії життєвого добробуту, *мотиваційній активності* – стратегії життєвого успіху, *творчій активності* – стратегії самореалізації [4, с. 103]. У реальних соціальних практиках зазначені типи стратегій існують як у нормативному, так і в аномальному трактуванні. Крім того, суспільні

трансформації можуть спричинити реконфігурацію соціальних практик, що утворюють інституційну матрицю. Внаслідок цього маргінальні форми життєвих стратегій потрапляють з периферії культурного простору до нормативного шару.

Специфіка інституціональної матриці економічного і культурного простору суспільства зумовлює склад нормативних репертуарів життєвих стратегій. Безсумнівно, ресурс свободи у виборі життєвої стратегії конкретним індивідом, детермінований його соціальною позицією.

Список використаної літератури

1. Климов И.А. Социологическая концепция Энтони Гидденса / И.А. Климов // Социологический журнал. – 2006. – № ½. – С. 121–149.
2. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
3. Мещеркина Е.Ю. Жизненный путь и биография: преемственность социологических категорий / Е.Ю. Мещеркина // СоцИс. – 2002. – С. 61–75.
4. Резник Т.Е. Жизненные стратегии личности / Т.Е. Резник, Ю.М. Резник // СоцИс. – 1995. – С. 101–116.
5. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л.Г. Сокурская. – Харьков : Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
6. Giddens A. The Consequences of Modernity / A. Giddens. – 1990. – 188 p.

Мосёндз М.В. Жизненные стратегии как механизм социальной интеграции молодежи

В статье формулируется проблема интеграции молодежи в аспекте включения в социальную структуру общества, анализируются жизненные стратегии как механизм социальной интеграции молодежи в рамках конструктивистской парадигмы.

Ключевые слова: интеграция, стратегия жизни, жизненный путь.

Mosondz M. Life Strategies as a Mechanism of Social Integration of Young People

In the article formulated the problem of integration of young people in the aspect of inclusion in the social structure, analyzed life strategies as a mechanism of social integration of young people within the constructivist paradigm.

Key words: integration, the strategy of life, way of life.

Надійшла в редакцію 31 серпня 2011 року